

Η ΠΕΡΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΑΝΤΩΝ ΙΔΕΑ (ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ)

ΥΠΟ

ΑΝΔΡΕΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, δ. Θ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἑννοια καὶ χρήσις τοῦ ὄρου γενικῶς

Ἡ λέξις ἀποκατάστασις ἐκ τοῦ ἀποκαθίστημι παραγομένη, μὴ ἀπαντιῶσα δὲ πρὸ τοῦ δ' π.Χ. αἰῶνος¹, δηλοῖ γενικῶς τὴν ἐπαναφορὰν, ἐπάνοδον προσώπου τινὸς ἢ πράγματος εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ θέσιν ἢ κατάστασιν. Οὕτως ἐν τῇ γενικῇ ταύτῃ ἐννοία γίνεται λόγος περὶ ἀποκαταστάσεως ναοῦ² ἢ δρόμου³, περὶ «ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐνδεοῦς» παρ' Ἀριστοτέλει⁴, παρὰ δὲ τῷ Ἀσκληπιοδότῃ ἡ λέξις σημαίνει τὴν ἀναστροφὴν κινήσεώς τινος κατὰ τὴν διάρκειαν στρατιωτικῶν ἀσκήσεων καὶ σχηματισμῶν⁵. Ὁμοίως παρὰ τῷ φιλοσόφῳ Ἐπικούρῳ ἡ ἀποκατάστασις δηλοῖ τὴν ἐπαναφορὰν τῶν διὰ τῆς συγκρούσεως διασαλευθέντων ἀτόμων εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν θέσιν⁶, ἐνῶ δὲ Εὐστάθιος, εἰς τὰ σχόλια αὐτοῦ εἰς Ὀδύσειαν, ὁμιλεῖ περὶ τῆς «διὰ μιᾶς νυκτὸς ἀποκαταστάσεως τοῦ Ὀδυσσεῦς εἰς Ἰθάκην»⁷.

Εἰδικώτερον ἡ λέξις δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ εἰς τὰς ἀκολούθους τέσσαρας περιπτώσεις:

1. Ἐν ἐννοίᾳ ἰατρικῇ, πρὸς δῆλωσιν τῆς ἀνακτήσεως τῆς διὰ τῆς ἀσθενείας διασαλευθείσης ὑγείας. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ὁμιλεῖ ὁ Ἀρεταῖος: «τῆς φύσιος εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν»⁸, «ἀσφαλῆς ἡ ἀποκατάστασις»⁹. Ὁ δὲ Διοσκουρίδης, σχολιάζων τὴν ἰαματικὴν ἐνέργειαν τῆς ἀμπέλου, παρατηρεῖ: «ποιεῖ δὲ καὶ πρὸς ἀποκατάστασιν σπλη-

1. Lenz, Ἀποκατάστασις, ἐν Reallexikon für Antike und Christentum, Stuttgart 1950, Band 1, σελ. 510.

2. W. Dittenberger, Sylloge Inscriptionum Graecarum, ἐκδ. 3, 1915, 695, 13, 23, παρὰ Oepke, ἀποκατάστασις, ἐν theologisches Wörterbuch zum neuen Testament, Stuttg. erst. Band, σ. 388.

3. W. Dittenberger, Orientis Graecae Inscriptiones, 1902 Oepke, ἐνθ. ἀν.

4. Ἡθικὰ Μεγάλαι, Β, 7, 1204 β 36. Πρβλ. αὐτ. 1205 α 4 καὶ 1205 β.

5. Ἀσκληπιοδότου, φιλοσ. τέχνη τακτ. I. 1, I. 6.

6. Ἐπικούρου, ἐπιστ. I, 8.

7. Εὐσταθίου, σχολ. Ὀδυσ., 1610, 27.

8. Ἀρετ., 1. 10. 4, 7, 5. 16.

9. Ἀρετ., 9, 22, παρὰ Στεφάνου, Ἐθνηστροφῶ τῆς ἑλλ. γλώσσης, τόμ. 2.

νιδῶσιν»⁹. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς διανοητικῆς ὑγείας χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν καὶ ὁ Ἰάμβλιχος: «ἀνέμενον ἕκαστος τὴν τῆς διανοίας ἀποκατάστασιν»¹⁰.

2. Ἐν ἐννοίᾳ νομικῇ, πρὸς δῆλωσιν τῆς ἀνακτῆσεως παλαιῶν δικαιοματῶν, παλαιᾶς ἐννόμου καταστάσεως. Οὕτως ὁ Πολύβιος μνημονεύει τῆς ἀποκαταστάσεως, ἥτοι ἐπανόδου, τῶν ὁμήρων εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν¹¹, ὁ δὲ Ἰώσηπος γράφει: «Καὶ πάντα ὅσα Κύρος πρὸ αὐτοῦ ἐβουλήθη περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀποκατάστασεως, ταῦτα καὶ Δαρεῖος διετάξατο»¹². Ἐν τοῖς παπύροις ἡ λέξις συνήθως χρησιμοποιεῖται πρὸς δῆλωσιν τῆς ἐπιστροφῆς περιουσιακῶν ἀγαθῶν εἰς τοὺς προτέρους κατόχους αὐτῶν¹³.

3. Ἐν ἐννοίᾳ πολιτικῇ, πρὸς δῆλωσιν τῆς ἐπανόδου εἰς τὴν ὁμαλότητα τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας, κατόπιν κινήματων ἀναρχικῶν, κ.τ.τ. Σχετικῶς ὁμιλεῖ ὁ Πολύβιος: «Ἔως ἂν ἐκ τοῦ γεγονότος κινήματος εἰς τὴν ἀποκατάστασιν ἔλθῃ τὰ κατὰ τὴν πόλιν»¹⁴. Παράβαλε τοῦ αὐτοῦ: «Πάντων τῶν πολιτευμάτων ἀμιλλωμένων ὑπὲρ τοῦ φθᾶσαι τοὺς πέλας περὶ τὴν ἀποκατάστασιν καὶ μετᾶθεςιν τὴν πρὸς αὐτόν»¹⁵, καθὼς καὶ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου: «...παρακάλει δὲ τοὺς στρατηγούς αἰρεῖσθαι τοὺς εὐθέτους πρὸς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς αὐτονομίας καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς ὅλης τυραννίδος»¹⁶.

4. Ἐν ἐννοίᾳ ἀστρονομικῇ, πρὸς δῆλωσιν τῆς ἐν ὀρισμῆν ὥρα ἐπανόδου τῶν ἀστέρων εἰς τὴν θέσιν ἣσαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ὁμιλεῖ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης: «καὶ τῶν ἄστρον, ἀποκαταστάσεις»¹⁷. Ἀλλαχοῦ δ' ὁ αὐτὸς ἀνάγει τὴν ἀποκατάστασιν εἰς τὸν μέγιστον ἐνιαυτὸν ἐν συσχετίσει πρὸς τὸν Μετωνικὸν κύκλον: «...ἐν δὲ τοῖς εἰρημένους ἔτεσι τὰ ἄστρα τὴν ἀποκατάστασιν ποιῶνται, καὶ καθάπερ ἐνιαυτοῦ τινος μεγάλου τὸν ἀνακυκλισμὸν λαμβάνει· διὸ καὶ τινες αὐτὸν Μέτωνος ἐνιαυτὸν ὀνομάζουσι»¹⁸. Περὶ μεγίστου ἐνιαυτοῦ, τοῦ ὁποῦ μάλιστα τὴν διάρκειαν καθορίζει εἰς ἔννεακισχίλια ἔννακόσια καὶ ἑβδομήκοντα καὶ ἑπτὰ

9. Διοσκουρίδου Πεδ., περὶ ὕλης ἰατρικῆς 4,183 (ἐν ὑποσημειώσει).

10. Ἰαμβλίχου, Ζωὴ Πυθαγόρου, 197, παρὰ Στεφάνω, ἐνθ. ἀνωτ.

11. Πολυβίου, 3.99. 6, καὶ 25. 2.8: ἀεγράφη δὲ καὶ τοὺς ἀρχαίωτους ἀποκαταστήσαι».

12. Ἰωσήπου Φλ., Ἀρχαιολ. Ἰουδαϊκῆς, 11.3.8.

13. Papyri Graeci Musei antiq. publici Lugduni-Batavi, ed C. Leemans, 1843, B 3a, 15—The Oxyrhynchus Papyri, ed B. Grenfell—A. Hunt, 1898, I. 67. 9—Papyri Fiorentini, ed G. Vitelli, 1906, I. 43.12. Πρβλ. καὶ Διονυσ. Ἀλικ. Ρωμ. Ἀρχαιολ. 10,8.

14. Πολυβ., 4.23.1, Βλ. καὶ Preisigkte Sammelbuch 4224, 3.

15. Πολυβ., 5.86.8.

16. Διοδ. Σικ., 16.10, βλ. καὶ 20.34: «Τοῦ πλήθους τὴν ἀποκατάστασιν κρότῳ παραμυθησαμένους...».

17. Διοδώρου, 2.47, Πρβλ. καὶ Πλουτάρχου 937, Ζωσίμου, Ἰστ. Νέα, Α,1.

18. Διοδώρου, 12.36.

ἔτη, ὁμιλεῖ καὶ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός: «ἀποκαταστάσεως γενομένης τοῦ μεγάλου ἐνιαυτοῦ...»¹⁹. Ὡς βλέπομεν, ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ ἡ ἀποκατάστασις χρησιμοποιεῖται ὡς *terminus technicus* πρὸς δῆλωσιν τῆς ἐπανακάμψεως τῶν ὁμοίων ἀστέρων εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτῶν θέσεις, τῆς συμπληρώσεως δηλαδὴ ἐνὸς μεγίστου ἐνιαυτοῦ²⁰, τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου ἄλλοι ἄλλως ὀρίζουσιν. Παραλλήλως πρὸς ταῦτα ἡ λέξις δύναται νὰ σημαίη καὶ τὴν μετὰ τὴν ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης αὐθις ταχεῖαν φανέρωσιν τούτων: «...ἀναβλέψαι δὲ εἰς οὐρανὸν καὶ ἰδεῖν περιφορὰς ἄστρον καὶ δρόμους ἡλίου τε καὶ σελήνης, ἀνατολὰς τε καὶ δύσεις, ἑλλείψεις τε καὶ τ α χ ε ῖ α ς ἀ π ο κ α τ α σ τ ᾶ σ ε ι ς²¹».

Τὰς ἀνωτέρω ἐννοίας (πλὴν τῆς ἀστρονομικῆς) χρησιμοποιεῖ ἄριστα καὶ ὁ Ὀριγένης εἰς τι χωρίον αὐτοῦ εἰς Ἱερειάν, 14,18 (P.M. Gr. 13,428): «Οὐδεὶς ἀποκαθίσταται εἰς τινα τόπον μηδαμῶς ποτὲ γενόμενος ἐκεῖ· ἀλλ' » ἡ ἀποκατάστασις ἐστὶν εἰς τὰ οἰκεῖα· οἶον ἐξαρθρόν μου ἐὰν γένηται μέλος, » ὁ ἰατρὸς πειρᾶται ἀ π ο κ α τ ᾶ σ τ α σ ι ν ποιῆσαι τοῦ ἐξάρθρου. «Ὅταν » ἔξω τις γένηται τῆς πατρίδος δικαίως εἴτε ἀδίκως, ἀπολαμβάνει δὲ τὸ δύ- » νασθαι πάλιν ἐν τῇ πατρίδι εἶναι κατὰ νόμους, ἀ π ο κ α τ ᾶ σ τ η ἐπὶ τὴν » πατρίδα τὴν ἑαυτοῦ. Τὸ αὐτὸ νόει μοι καὶ ἐπὶ στρατιώτου, ἐκβληθέντος » ἀπὸ τῆς ἰδίας παρατάξεως, ἀ π ο κ α θ ῖ σ τ α μ ἔ ν ο υ. λέγει οὖν ἐνθάδε » πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἐπιτρέψαντας, ὅτι, ἐὰν ἐπιστρέψωμεν ἀποκαταστήσει ἡμᾶς»²².

Ἐκ τῶν προλεχθέντων σαφῶς συνάγομεν, ὅτι βασικὴ καὶ θεμελιώδης ἐννοία τῆς ἀποκαταστάσεως εἶναι ἡ ἀναδρομὴ εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, οἷαν ἐν τῷ παρελθόντι κατεῖχε πρόσωπόν τι ἢ πρᾶγμα²³. Τὴν ἐννοίαν ταύτην θέτομεν καὶ ἡμεῖς ὡς βάσιν τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ θέματος ἡμῶν.

19. Σέξτου Ἐμπ., πρὸς Ἀστρολόγους, 5.105.

20. Ἀσκλη. 1.13, Corp. Herm. 3. 64 κ.έ. Πρβλ. Bousset W., *Die Religion des Judentums im späthellinistischen Zeitalter*, Tüb, 1926, ἐν *Handbuch zum neuen Testament*, 21, 502, καὶ G. Bardy, *ἀποκατάστασις*, ἐν *Religionuws Religions wissenschaftlichen issenschaftlichen Wörterbuch*, ἐκδ. Franz König, Freib. 1956, σ. 57.

21. Πλάτ., Ἀξίλοχος, 370 β

22. Σχόλια σχετικὰ ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τοῦ Ὀριγένους ὄρα παρὰ A. M e h a t, *Apocatastase, Origene, Clement d' Alexandrie*, ἐν *Vigiliae Christianae, a Review of earby christian life and language*, Amsterdam, Jan. 1955. τόμ. IX,1, σ. 200 κ.έ. Πρβλ. καὶ Θεοφίλου Ἀντιοχείας, πρὸς Ἀυτόλοκον, 3.9.

23. Βλέπε «Ἀποκατάστασις» εἰς τὰ λεξικά: Σ τ ε φ ἄ ν ο υ, *Θησαυρὸς τῆς ἑλλην. γλώσσης*, τόμ. 2.— A. S o p h o c l e s, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Empire*, Cambridge, 1914.— L i d d l e - S c o t t, *a Greek, English Dictionary*, t 1, σ. 201.— Δ η μ η τ ρ ᾶ κ ο υ, *Μέγα λεξικὸν τῆς Ἑλλην. γλώσσης*, Ἀθῆναι, 1949.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

I. Ἡ ἀποκατάστασις ἐν τῷ ἀρχαίῳ προχριστιανικῷ κόσμῳ.

Εἰσαγωγικὰ

Ἐν τῇ περὶ κόσμου καθόλου παραδόσει τῶν ἀρχαίων λαῶν ἀναπαλλε-
τρίωτον στοιχεῖον τυγχάνει ἡ πίστις εἰς τὴν καθ' ὠρισμένας χρονικὰς περὶ-
δους καταστροφὴν καὶ ἐπανασύστασιν τοῦ κόσμου. Ὁ κόσμος ἔχει ἰὰς μεγά-
λας αὐτοῦ περιόδους, τὴν χρονικὴν του ἡλικίαν, τῆς ὁποίας ἡ διάρκεια ποικίλλει
ἄλλοτε ἄλλως, καὶ δὴ καὶ ἀναλόγως τῆς ποιητικῆς τῶν λαῶν φαντασίας.

Εἰς τὴν περὶ χρονικῆς περιόδου τοῦ κόσμου ἀντίληψιν ἤχθη ἡ παναρ-
χαία κοσμολογικὴ παράδοσις ἐκ τῶν ἐν τῇ φύσει παρατηρουμένων γεωλογι-
κῶν διαταραχῶν, ὡς κατακλυσμῶν, ἐκρήξεων ἠφαιστειῶν, σεισμικῶν δονήσεων
κ.τ.τ., τροφοδοτουσῆς τὰς ἀντιλήψεις ταύτας καὶ τῆς, ὡς εἴρηται, ποιητι-
κῆς τῶν λαῶν φαντασίας, μάλιστα ἐν τῇ ἀποπειρᾷ αὐτῆς ὅπως ἐρμηνεύσῃ
φαινόμενα γεωλογικὰ, οἷον ἡ διαμόρφωσις ποταμῶν, λιμνῶν, ἠφαιστειῶν,
κ.τ.λ.²⁴.

Κατὰ τὰς κοσμολογικὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων, ὁ ἐκάστοτε κόσμος
ζῆ καὶ κινεῖται μέχρις ὠρισμένου χρονικοῦ ὀρίου, ὅτε διὰ κατακλυσμῶν ἢ
ἐκπυρώσεων, εἰς ἐνίας δὲ περιπτώσεις καὶ λόγῳ τοῦ πλεονασμοῦ τῆς κακίας
τῶν ἀνθρώπων²⁵, ἐπέρχεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἢ καὶ αὐτομάτως, ἡ φθορὰ αὐτοῦ,
ἢ εἰς τὸ μηδὲν μεταχώρησις, ἢ αὖθις ἐπαναρχίῃ ἢ εἰς τὸ εἶναι συγκρότησις
καὶ διακόσμησις τοῦ νέου κόσμου.

Γένεσις καὶ φθορὰ λοιπὸν ἀποτελοῦσι τοὺς δύο ἄξονας περίξ τῶν ὁποίων
κινεῖται ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου. Ἐφ' ὅσον δὲ τὸ φαινόμενον τοῦτο διεξάγεται
ὁμοιοτρόπως καὶ ἐπ' ἀπειρον, ἔχομεν τὴν γνωστὴν ἐκ τῆς φιλοσοφίας ἰδέαν
τῆς αἰωνίου ἀνακυκλήσεως τῶν ὄντων.

Κατὰ τὴν ἀνακύκλησιν ταύτην δυνατὸν νὰ ἐπισυμβῶσι δύο τινά· ἢ
α) αἱ κοσμικαὶ περίοδοι νὰ παρουσιάζωσι σχετικὴν μόνον ὁμοιότητα
μεταξὺ των, νὰ οἰκοδομῶνται δηλαδὴ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὕλικου καὶ νὰ πλαισιοῦνται
ἐντὸς τῶν αὐτῶν τοπικο-χρονικῶν συνθηκῶν, ἢ

β) αἱ κοσμικαὶ περίοδοι νὰ παρασιάζωσιν ἀπόλυτον ὁμοιότητα μεταξὺ
των πλήρη ταυτότητα ἢ μία πρὸς τὴν ἄλλην, ταυτότητα μάλιστα διέκνουμένην
καὶ μέχρι τῶν ἀπειρελαχίστων ἀτόμων καὶ κόσμων, καὶ αὐτῶν εἰσέτι τῶν
μικροτέρων λεπτομερειῶν τῆς ζωῆς²⁶.

24. S t o h m a n n W., Überblick über die Geschichte des Gedankens der Ewiger
Wiederkunft mit besonderer Berücksichtigung der «Palingenesis aller Dinge»,
München 1917, σ. 6-7.

25. J e r e m i a s A l f., Handbuch der Altorientalischen Geisteskultur, zweite
Anfl., Leipzig 1929, σ. 294.

26. Ἡ δευτέρα αὕτη περιπτώσις συγκεντρώνει καὶ τὸ περισσότερον ἐνδιαφέρον,
εὐρύσα θέσιν εἰς τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα καὶ νεωτέρων εἰσέτι φιλοσόφων, ἐν οἷς κυρίως ὁ
Nietsche (Stohmann, μν. ἐρ. σ. 5.).

Ἄφ' ἑτέρου εἶναι γνωστὴ ἡ μεγάλη θέσις τὴν ὁποίαν κατεῖχεν, ἰδίᾳ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀνατολικοῖς λαοῖς, ἡ ἀστρολογία ἐν τῇ καθόλου ἐπιστήμῃ, τῇ θρησκείᾳ καὶ τῷ κοινωνικῷ αὐτῶν βίῳ. Ἀπὸ τοὺς ἀστέρας, τὰς περιοδικὰς τῶν κινήσεις κ.τ.τ., ἐξηρτῶντο οὐ μόνον ἡ ἰδιωτικὴ, κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ τῶν ζωῆ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ εἰσέτι ἡ ζωὴ καὶ ἡ τύχη τοῦ κόσμου. Ἐπιστεύετο δηλαδὴ ὅτι ἡ περιοδικὴ κίνησις τῶν ἀστρῶν, καὶ δὴ καὶ ἡ καθ' ὠρισμένα χρονικὰ διαστήματα ἐπιστροφὴ τῶν εἰς τὴν ἀφετηρίαν τῆς τροχιάς τῶν, ἐπέφερε τὴν διὰ πυρὸς ἢ ὕδατος καταστροφὴν τοῦ κόσμου, ἕνα ἐπακολουθήσῃ αὐθις ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς εἰμαρμένης ἢ καὶ αὐτόματος νέα κοσμογονία, διὰ τὴν φθορῇ πάλιν ὁ νέος κόσμος ἄμα τῇ συμπληρώσει τοῦ αὐτοῦ ἀστρικοῦ κύκλου, καὶ πάλιν προκύψῃ πάλιν νέος, καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς.

Ἡ περιοδικὴ αὕτη ἡλικία τοῦ κόσμου, ἡ ὑπὸ τῶν ἀστέρων δηλαδὴ συμπλήρωσις ὠρισμένου χρονικοῦ διαστήματος περιοδικῆς κινήσεως μέχρι τῆς ἐπανακάμψεως τῶν εἰς ὠρισμένον σημεῖον τοῦ οὐρανοῦ (ὅτε ἐπέροχεται καὶ ἡ φθορὰ τοῦ κόσμου), καλεῖται μέγιστος ἐνιαυτός²⁷.

Ἡ δημιουργία δὲ πάλιν καὶ διακόσμησις τοῦ νέου κόσμου, μάλιστα δὲ ἡ ἀπόλυτος, ἐν τῇ νέᾳ κοσμογονίᾳ, ἀναπαραγωγὴ καὶ ἐπανάληψις τοῦ φθαρέντος, εἶναι γνωστὴ ὡς παλιγγενεσία ἢ ἀποκατάστασις²⁸ τῶν πάντων.

Τὰς ἀντιλήψεις ταύτας υἱεθέτησεν ἐν πολλοῖς καὶ ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ κοσμογονία ἰδίᾳ δὲ ἡ φιλοσοφία, προεξαρχούσης τῆς Στωαῖς, ἐν τῇ ὁποίᾳ αἱ σχετικαὶ δόξαι διετυπώθησαν ἐπὶ τὸ συστηματικώτερον καὶ τελειότερον.

Τὰς ἀνωτέρω περὶ φθορᾶς καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ κόσμου ιδέας μελετῶμεν ἐφεξῆς ἐν ταῖς γενικαῖς αὐτῶν γραμμαῖς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

1. Ὁ μέγιστος ἐνιαυτός ἐν τῇ ἀστρολογίᾳ τῶν Χαλδαίων.

Τὴν κυριωτέραν μαρτυρίαν περὶ τοῦ μεγίστου ἐνιαυτοῦ ἐν τῷ ἀστρολογικῷ συστήματι τῶν Χαλδαίων μᾶς δίδει ἡ κατωτέρω παρατιθεμένη περικοπή τοῦ Σενέκα, Nat. Quaest. III²⁹:

«Berosus¹, qui Belum interpreatus est, ait cursu ista siderum fieri: »et adeo quidem id affirmat, ut conflagrationi atque diluvio tempus assignet. A r s u r a enim terrena contendit, quando omnia

27. Πρβλ. Censorini, De die natali Liber, 18, 11.

28. Περὶ τῆς συνωνυμικῆς ἐναλλαγῆς ἀμφοτέρων τῶν ὄρων, βρα De y Joseph, Παλιγγενεσία, ein Beitrag zur Klärung der religions geschichtlichen Bedeutung von Tit. 3, 5, ἐν Neutestamentlichen Abhandlungen, ἐκδ. M. Meinertz, Band XVII, 5 Heft, München 1937, σ. 5 κ. ἑ.

29. Ἐρεὺς ἐν Βαβυλωνίᾳ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀντιόχου Α' Σωτήρος († 261), συγγραφεὺς τοῦ ἔργου «Βαβυλωνιακά».

»sideta, quae nunc diversos agunt cursus, in Cancrorum con-
 nerint, sic sub eodem posita vestigio, ut recta linea exire per orbem
 omnium possit: in undationem futuram, cum eadem side-
 rum turba in Capricornum convenerit. Illic solstitium, hic bruma
 conficitur. Magnae potentiae signa, quando in ipsa mutatione
 anni momenta sunt».

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου βλέπομεν σαφῶς ὅτι οἱ Χαλδαῖοι, καθ' ὃ λαὸς
 ἀστρολογικός, ἐπίστευον εἰς περιοδικὴν ἐναλλαγὴν ἐκπυρώσεως καὶ κατα-
 κλυσμοῦ τοῦ κόσμου, ἐκπυρώσεως μὲν ὁσάκις πάντες οἱ ἀστέρες συνηγητῶντο
 εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Καρκίνου, παγκοσμίου δὲ κατακλυσμοῦ, ὁσάκις συν-
 ἤρχοντο εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Αἰγίουκερω. Τὰς δύο ταύτας περιόδους ἐκπυ-
 ρώσεως καὶ κατακλυσμοῦ δυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν εἴτε ὡς δύο ἐπὶ μέρους
 κοσμικοὺς ἐνιαυτούς, εἴτε πάλιν ὡς δύο φάσεις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐνιαυτοῦ,
 ἴσης ἢ μὴ χρονικῆς διαρκείας, καθοριζομένης συνολικῶς τῆς ἡλικίας του εἰς
 2.112.000 ἡλικιὰ ἔτη³⁰.

Παραλλήλως οἱ Χαλδαῖοι δυνατόν νὰ ἐπίστευον καὶ εἰς τὴν αἰωνίαν
 ἀνακύκλῃσιν τοῦ κοσμικοῦ ἐνιαυτοῦ³¹, πιθανότατα δέ, ὡς διςχυρίζεται ὁ Jo-
 seph Bidez³², καὶ εἰς ἀπόλυτον παλιγγενεσίαν³³ καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ κό-
 σμου, προοιμιάζοντες ἐν τούτῳ τὰς περὶ αἰωνίου ἀνακυκλήσεως τῶν πάντων
 ἰδέας τοῦ 19 μ.Χ. αἰῶνος, ἰδιαίτερος μάλιστα τοῦ Nietzsche.

2. Ὀρφικὴ κοσμολογία.

Ἐκ τῶν ἐλαχίστων καὶ οὐχὶ κατὰ πάντα σαφῶν καὶ ἀξιοπίστων μαρ-
 τυριῶν τὰς ὁποίας ἔχομεν, συνάγομεν ὅτι καὶ ἐν τῇ ὀρφικῇ μυστικῇ διδασκαλίᾳ
 ἐνυπάρχει ἡ πίστις εἰς τὴν περιοδικὴν ἐκπύρωσιν τοῦ κόσμου³⁴, συγχρόνως δὲ
 καὶ ἡ ἰδέα τοῦ «μεγίστου ἐνιαυτοῦ»³⁵.

Μάλιστα δὲ ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου σημείου θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἴπω-
 μεν, ὅτι ἡ περὶ μεγίστου ἐνιαυτοῦ ἰδέα ἐπεκτείνεται, καθ' ὅσον τὰ σχετικὰ
 κείμενα μαρτυροῦν, καὶ εἰς τὴν ἀποδοχὴν μιᾶς ἀπολύτου τῶν ὄντων παλιγγ-

30. St o h m a n n, μν. ἔρ., σ. 11. Περὶ τῆς ἀνωτέρω χρονολογίας ὄρα πλείονα:
 «Mitteilungen der Vordersasiatischen Gessellschaft» 1908,5: P. Schnabel, «Die ba-
 bylon Chronologie in Berossos», «Babylonica», σ. 1-10.

31. J e r e m i a s, μν. ἔρ., σ. 193-194.

32. J. B i d e z, «Mélanges Paul Frédéricq, Brussel 1904, «Bérose et la grande
 année», σ. 9.

33. Πανομοίωτον ἀναπαραγωγὴν τοῦ φθαρέντος κόσμου ἐν τῇ μετὰ τὴν φθορὰν
 ἐπακολούθησῃ καινῇ κοσμογονίᾳ.

34. Πλουτάρχου, Περὶ τῶν ἐκλελοιπ. χρηστηρίων, 11, S. 415 D κ. ἐ... «ὄρω τὴν
 Στωϊκὴν ἐκπύρωσιν ὥσπερ τὰ Ἡρακλείτου καὶ τοῦ Ὀρφῆως ἐπινεμομένην ἔπη...».

35. Censorini, De die natali Liber, 18. 11.

γενεσίας, ἀναπαραγούσης ἐν ἑαυτῇ καὶ τὰ ἐπὶ μέρους ἄτομα πάντα, καὶ δὴ καὶ ἐν ταῖς ποικίλαις λεπτομερείαις τοῦ προτέρου αὐτῶν βίου³⁶.

Ἄφ' ἐτέρου, κατὰ Stohmann³⁷, οὐδεὶς λόγος συντρέχει τὴν ἀνωτέρω ἰδέαν τῆς παλιγγενεσίας νὰ συνδέσῃ τις πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς εἰ μ α ρ μ ἔ ν η ς, μάλιστα δὲ πρὸς τὰς περὶ μετεμψυχώσεως θεωρίας τῶν Ὀρφικῶν, εἰς τρόπον ὥστε ἡ παλιγγενεσία νὰ ἀποβῆ ὑ π ο κ ε ι μ ε ν ι κ ῆ τις παλιγγενεσία καὶ οὐχὶ ἀντικειμενικὴ (μὴ ἐπεκτεινομένη δηλαδὴ καὶ ἐφ' ὅλου τοῦ κοσμικοῦ συστήματος)³⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Προσωπικὴ Φιλοσοφία.

1. Ἄναξιμανδρος.

Ἡ περὶ περιοδικῆς συστάσεως καὶ φθορᾶς τοῦ κόσμου θεωρία ὑπῆρξε μὲν διδασκαλία γενικῶν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἄναξιμάνδρου³⁹, πλὴν ὅμως οὐχὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ μεγίστου ἐνιαυτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ «κοσμοφυσικῇ ἐννοίᾳ» τῶν ἀτομικῶν φιλοσόφων, ὡς σαφῶς ἐδίδαξαν οἱ ἀμέσως τούτῳ ἀκολουθήσαντες Ἄναξιμένης καὶ Διογένης ὁ Ἀπολλωνεύς.

Κατὰ τὸν Ἄναξιμανδρον δὲν ὑπάρχει ἐκάστοτε εἰς καὶ μόνον κόσμος, ἀλλὰ, δυνάμει τῆς ἐν τῷ ἀπειρῷ, ἦτοι τῇ ἀρχικῇ ὕλη τοῦ κόσμου, ἐγκριμένης δημιουργικῆς δυνάμεως, καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα συστήματα κόσμων, παραλλήλως ὑφιστάμενα καὶ ἀκολουθοῦντα ἄλληλα ἐν ἀτελευτήτῳ διαδοχῇ γενέσεως καὶ φθορᾶς⁴⁰. Εἶναι δυνατόν, κατὰ τὸν φιλόσοφον, ἡ περιοδικὴ φθορὰ

36. *Fragm. Philos. Graec.*, ἐκδ. Mullach (Paris 1883) 1, σ. 187, Sp. 2: fr. 55: «Οἱ δ' αὐτοὶ πατέρες τε καὶ υἱέες ἐν μεγάροιςιν Ἦδ' ἄλοχοι σεμναὶ κεδναὶ τε θυγατέρες...». Πρβλ. καὶ Ὀλυμπιοδώρου εἰς Πλάτ. Φαῖδ., 70 C: «καὶ ὅτι τὸ ζῶον καὶ τὸ θεωνῶδες ἐξ ἀλλήλων κατασκευάζεται ἐκ τῆς μαρτυρίας τῶν παλαιῶν ποιητῶν».

37. Stohmann, *μν. ἔργ.*, σ. 16.

38. Οὕτως ὁ L o b e c k, «*Aglaophanos*», Königsberg, 1829, σ. 793.

39. H a n s M e y e r, *Zur Lehre von der ewigen Wiederkunft aller Dinge*, ἐν *Beiträge zur Geschichte des christl. Altertums und der Byzant. Literatur*, Festgabe Albert Ehrhard, Leipzig 1922, σ. 364.

40. F. r. U b e r w e g s, *Grundriss der Geschichte der Philosophie*, erst. Teil, die Philosophie des Altertums, zwölfte Aufl., Berlin 1926, σ. 48. Πρβλ. Ἀετίου Πλάτ. 1,3^α (Diels H., *Doxographi graeci*, 1879, S. 277: «Ἄναξιμανδρος... φησι τῶν ὄντων ἀρχὴν εἶναι τὸ ἀπειρον. ἐκ γὰρ τούτου πάντα γίνεσθαι καὶ εἰς τοῦτο πάντα φθεῖρεσθαι. διὸ καὶ γενᾶσθαι ἀπειρους κόσμους καὶ πάλιν φθεῖρεσθαι εἰς τὸ ἐξ οὗ γίνεταί». Πρβλ. καὶ Σιμπλικίου εἰς τὰ Φυσικὰ 1121, 5-9 (ὑπόμνημα εἰς τὰ Ἀριστοτ. Φυσικὰ, τόμ. 10, ἐκδ. Diels). Τοῦ αὐτοῦ: «Οἱ μὲν γὰρ ἀπειρους τῷ πλήθει τοὺς κόσμους ὑποθέμενοι, ὡς οἱ περὶ Ἄναξιμάνδρον καὶ Λεύκιππον καὶ Δημόκριτον καὶ ὕστερον οἱ περὶ Ἐπίκουρον, γινομένους αὐτοὺς καὶ φθειρομένους ὑπέθεντο εἰς ἀπειρον, ἄλλων μὲν αἰεὶ γινομένων, ἄλλων δὲ φθειρομένων», παρὰ Zeller Ed. *Die Philosophie der Griechen in ihre geschichtlichen Entwicklung*, erst. Teil: Allgemeine Einleitung: Vorsokratische Philosophie, Leipzig 1917, σελ. 310.

καὶ ἀνασύστασις νὰ ἀναφέρωνται εἰς τι ἐπὶ μέρους κοσμικὸν σύστημα, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὸν καθόλου κόσμον ⁴¹.

Γένεσις λοιπὸν καὶ φθορά, αἰετοτε ἐκπηγάζουσαι ἐκ τῆς αὐτῆς ζωτικῆς τοῦ ἀπείρου δυνάμεως, ἐν τῇ ἀλύσει τῶν πολλῶν κόσμων, ἀποτελοῦσι, κατὰ τὸν Ἀαξίμανδρον, τὰ δύο βασικὰ γνωρίσματα τῆς αἰωνίου ροῆς τῶν ὄντων. Εἶναι κατὰ ταῦτα φανερόν ὅτι ὁ μέγιστος ἐνιαυτός, ἡ αἰωνία κατὰ περιόδους ἀνακύκλῃσις τῶν ὄντων, ὡς ἐπίσης ἡ παλιγγενεσία καὶ ἀποκατάστασις τοῦ κόσμου, δὲν δύνανται, ἐν τῇ αὐστηρᾷ αὐτῶν μορφῇ, νὰ ἐμφιλοχωρήσωσιν ἐν τῷ συστήματι τοῦ Ἀναξιμάνδρου.

2. Πυθαγόρειοι.

Ἀντιθέτως, ἐν τῷ συστήματι τῶν Πυθαγορείων ἀποκομίζει τις τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι σαφῶς διδάσκεται ἡ περὶ μεγίστου ἐνιαυτοῦ ἰδέα, καθὼς καὶ ἡ περὶ ἀπολύτου ἀνακυκλήσεως τῶν πάντων δοξασία, ἐν οἷα ἐννοία μάλιστα ἐδίδαξαν ἀργότερον οἱ Στωϊκοί. Οἱ Πυθαγόρειοι ἤσαν τῆς γνώμης ὅτι κατὰ κατά τινα μελλοντικὴν περίοδον θὰ ἐπανήρχοντο καὶ πάλιν οὐχὶ ἀπλῶς τὰ αὐτὰ πρόσωπα, οἷα καὶ πρότερον ἔζων, ἀλλὰ θὰ ἐπανελαμβάνοντο ὁμοιοτύπως καὶ πᾶσαι αἱ πράξεις καὶ αἱ ἰδιαιτέρας βιωτικαὶ αὐτῶν συνθῆκαι ⁴².

Αἱ ἀνωτέρω γυνῶμαι τῶν Πυθαγορείων εὐρίσκοντο ἀσφαλῶς ἐν σιενῇ συσχετίσει πρὸς τὰς περὶ μετεμψυχώσεως καὶ μεγίστου ἐνιαυτοῦ διδασκαλίας αὐτῶν. Ὅσακις δηλαδὴ οἱ ἀστέρες θὰ ἐπανέκαμπτον ἐν τῇ προτέρᾳ τῶν θέσει, τότε καὶ ὅλα τὰ ἄλλα δημιουργήματα θὰ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν κατάστασιν, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ τὰ αὐτὰ πρόσωπα, τὸ αὐτὸ περιβάλλον καὶ αἱ αὐταὶ συνθῆκαι ζωῆς, οἷαι ἤσαν καὶ πρότερον ⁴³.

3. Ἡράκλειτος.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς τῶν Πυθαγορείων, αἱ σχετικαὶ δόξαι τοῦ Ἡρακλείτου δὲν εἶναι πάντοτε σαφεῖς καὶ ὁμοιομορφοί. Τοιοῦτοτρόπως, ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς μὲν διδάσκει τὴν ἀίδιον γένεσιν καὶ συνέχειαν τοῦ κόσμου, τὴν ἀδιά-

41. Πρβλ. J. Neuhäuser, Anaximander Milesius, Bonn 1883, σ. 327 κ. ἐ, John Burnet, Die Anfänge der griechischen Philosophie, übersetzt von Else Schenkl, Leipzig. 1913, σ. 49 κ. ἐ.

42. Σχετικὸν χωρίον μᾶς διέσωσεν Εὐδήμος ὁ Ρόδιος (Φυσικά, III, 51 μνημον. ὑπὸ Σιμπλικίου εἰς τὰ Ἀριστ. Φυσικά, ἐκδ. Diels, τόμ. 9, σελ. 732, 2: «οὕτω δὲ καὶ Πυθαγόρειοι τὰ αὐτὰ πως καὶ τῷ ἀριθμῷ πάλιν καὶ πάλιν ἔλεγον γίνεσθαι. οὐδὲν δὲ ἴσως χεῖρον καὶ τῆς Εὐδήμου βήσεως ἐκ τοῦ τρίτου τῶν φυσικῶν τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα παραφραζούσης ἀκούειν... καὶ δὲ τις πιστεύσειε τοῖς Πυθαγορείοις, ὥστε πάλιν τὰ αὐτὰ τῷ ἀριθμῷ, κάγω μυθολογήσω τὸ βαβδίων ἔχων ὑμῖν καθημένους, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὁμοίως ἔξει».

43. Zeller, μν. ἔργ., σ. 550. Ἀντίθετον τοῦ Zeller γνώμην ἔχει ὁ Stohmann, καθ' ὃν ἡ περὶ ἀντικειμενικῆς παλιγγενεσίας διδασκαλία δὲν δύναται νὰ ἐμφιλοχωρήσῃ ἐν τῇ Πυθαγορείῳ φιλοσοφίᾳ (μν. ἔργ. σ. 20).

φθορον ἐν τῷ εἶναι παραμονὴν αὐτοῦ ⁴⁴, ἐξ ἐτέρου φωράται διδάσκων περὶ μεγίστου ἐνιαυτοῦ ⁴⁵, ἀποδεχόμενος τὴν περιαιδικὴν ἐν τῷ ἀρχαίῳ πυρὶ ἀνάλυσιν τοῦ κόσμου, καὶ τὴν ἐκ τοῦ αὐτοῦ πυρὸς αὐθις ἀποκατάστασιν αὐτοῦ ⁴⁶. Ἀμφοτέρως τὰς ὄψεις ταύτας μᾶς ἀποδίδει ὁ Ἀριστοτέλης (De caelo, 1,10,279 β 12) ὡς ἀκολούθως: «γενόμενον μὲν οὖν ἅπαντες εἶναι φασιν (τὸν οὐρανόν), ἀλλὰ γενόμενον οἱ μὲν αἰδιδιον, οἱ δὲ φθαρτόν... οἱ δ' ἐναλλάξ ὅτε μὲν οὕτως, ὅτε δὲ ἄλλως ἔχειν φθειρόμενον καὶ τοῦτο αἰεὶ διατελεῖν οὕτως, ὥσπερ ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος» ⁴⁷. Ὁμοίως φέρεται ὁ Ἡράκλειτος ἀποδεχόμενος καὶ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἀποκαθισταμένων κόσμων, δυνάμει δὲ τῶν περὶ εἰμαρμένης δοξασιῶν του αἰεὶ περιόδοι διαδοχῆς τῶν κόσμων δέον νὰ εἶναι αὐστηρῶς καθωρισμένα καὶ ἴσης διαρκείας, τοῦ Ἡρακλείτου ἀναβιβάζοντος τὸν μέγιστον ἐνιαυτὸν εἰς «μυρίους ὀκτακισχιλίους ἐνιαυτοὺς ἡλιακοὺς» ⁴⁸.

Ἐκ τῶν προλεχθέντων συνάγεται ὅτι καὶ παρ' Ἡρακλείτῳ, παρὰ τὴν

44. Diels H., Die Fragmente der Vorsokratiker, Berlin 1934, τόμ. 1, fr. 30, σ. 137: «κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἅπαντων, οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν αἰεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται, πῦρ αἰείζωνον, ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα».

45. Χωρὶς νὰ μνημονεύῃ τοῦ ὄρου «ἐκπύρωσις» (Κλήμ. Ἀλεξ., Στρωματεῖς 5,1,9,4.) παρὰ Lenz μν. ἔρ., σ. 511.

46. Diels, Fr. Vorsokr, σ. 171, fr. 90: «πυρὸς τε ἀμοιβὴ τὰ πάντα καὶ πῦρ ἅπαντων ὅκωσπερ χρυσοῦ χρέματα καὶ χρημάτων χρυσοῦς». Ὁ Ἡράκλειτος τὴν μὲν γένεσιν καὶ διακόσμησιν τοῦ κόσμου ἀποκαλεῖ «χρησιμοσύνην», τὴν δὲ ἐκπύρωσιν «ἀκόρον» (Πρβλ. Diels, ἔθν. ἀνωτ., fr. 65-66: «χρησιμοσύνη δὲ ἔστιν ἡ διακόσμησις κατ' αὐτόν, ἡ δὲ ἐκπύρωσις κόρος. Πάντα γάρ, φησι, τὸ πῦρ ἐπελθὼν κρινεῖ καὶ καταλήφεται»). Καὶ ἡ μὲν «ἠμολογία καὶ εἰρήνη» ὀδηγοῦσιν εἰς τὴν ἐκπύρωσιν τοῦ κόσμου, ὁ δὲ «πόλεμος καὶ ἔρις» εἰς τὴν γένεσιν αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα, «πόλεμος πάντων μὲν πατὴρ ἔστι, πάντων δὲ βασιλεὺς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους» (fr. 53).

47. Zeller, μν. ἔργ., σ. 866-867. Πρβλ. καὶ Θεοφράστου Φυσικαὶ Δόξαι, μνημον. ὑπὸ Σιμπλικίου Φυσικά, 23,33: «Ἰππασος δὲ ὁ Μεταποντῖνος καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος ... πῦρ ἐποίησαν τὴν ἀρχήν, καὶ ἐκ πυρὸς ποιοῦσι τὰ ἔντα πυκνώσει καὶ μανώσει, καὶ διαλύουσι πάλιν εἰς πῦρ, ὡς ταύτης μιᾶς οὐσης φύσεως τῆς ὑποκειμένης. πυρὸς γὰρ ἀμοιβὴν εἶναι φησὶν Ἡράκλειτος πάντα, ποιεῖ δὲ καὶ τὰς τινὰ καὶ χρόνον ὀρισμένον τῆς τοῦ κόσμου μεταβολῆς κατὰ τινὰ εἰμαρμένην ἀνάγκην, ... ὡς καὶ Θεοφάστῳ δοκεῖ» ("Ὅρα καὶ Diels, Doxogr. Graeci, S. 475). Πρβλ. καὶ Rudolf Eisler, Apokatastasis, ἐν Wörterbuch der Philosophischen Begriffe, vierte Aufl., erst Band, Berlin 1927, σ. 316.

48. Aët. Plac. 11, 32,3 (Diels, Doxogr. Graeci, S. 364), Censorini, De die nat. 18,10: «hunc (maximū annum) putavit Heraklitus annorum vertentium MDCCC». Πρβλ. καὶ Διογένης IX, 8: «γενεῖσθαι τ' αὐτόν (τὸν κόσμον) ἐκ πυρὸς καὶ πάλιν ἐκπυροῦσθαι κατὰ τινὰς περιόδους ἐναλλάξ τὸν σύμπαντα αἰῶνα· τοῦτο δὲ γίνεσθαι καθ' εἰμαρμένην». Εὐσεβίου, Προπαρ. Εὐαγγ. βιβλ. 14,3, P.M. Gr. 21, 1186-1187: «Ὁ δὲ Ἡράκλειτος ἀρχὴν τῶν πάντων ἔφη εἶναι τὸ πῦρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνονται καὶ εἰς ὃ ἀναλύεται. Ἀμοιβὴν γὰρ εἶναι τὰ πάντα, χρόνον τε ὀρίσθαι τῆς τῶν πάντων εἰς τὸ πῦρ ἀναλύσεως, καὶ τῆς ἐκ τούτου γενέσεως».

ἐπικρατοῦσαν ἀσάφειαν τῶν κειμένων, φέρονται ὁμοίως αἱ σχετικαὶ περὶ φθορᾶς καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ κόσμου ἰδέαι⁴⁹.

4. Ἐμπεδοκλῆς.

Ἐνῶ ἐν τῷ συστήματι τοῦ Ἡρακλείτου ἐπικρατεῖ, ὡς εἶδομεν, σχετικὴ ἀσάφεια ὡς πρὸς τὰς περὶ φθορᾶς καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ κόσμου ἰδέας, ἀντιθέτως αἱ σχετικαὶ ἰδέαι τοῦ Ἐμπεδοκλέους, ὑπερτάσαι τὴν ἐπίδρασιν τῶν Πυθαγορείων καὶ τοῦ Ἡρακλείτου, οὐδεμίαν ἀσάφειαν σημειοῦσι, πλαισιούμεναι ἄριστα ἐν τῷ περὶ κοσμογονίας συστήματι τοῦ φιλοσόφου.

Κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλῆ ἴσως εἶναι αἱ μεγάλαι κοσμικαὶ δυνάμεις αἱ συνθέτουσαι τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, ἡ Φιλία καὶ τὸ Νεῖκος. Αἱ δύο αὗται δυνάμεις εἶναι ἀντίθετοι ἀλλήλων, ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ ἢ τοιαύτης ἐπικρατήσεως αὐτῶν ἐξαρτᾶται καὶ ἡ τύχη τοῦ κόσμου. Ὅσοκις δηλαδὴ ἐπικρατεῖ ἡ φιλία, τότε τὰ «τέσσαρα στοιχεῖα» συνέρχονται εἰς ἀρμονικὴν ἐν τῷ Σφαίρῳ ἐνότητά⁵⁰, ἐνῶ ἀντιθέτως ὅταν ἐπικρατῇ τὸ Νεῖκος ταῦτα διαχωρίζονται, καὶ φθεῖρεται ἡ ἐν τῷ σφαίρῳ ἀγαστῆ ἀρμονία, διὰ τὴν ἐπακολουθησὴν αὐθις ἡ νέα κοσμογονία⁵¹. Ἡ τοιαύτη ἐναλλασσομένη ἐπικρατήσις Φιλίας καὶ Νεῖκος καθὼς καὶ ἡ ἀντίστοιχος γένεσις καὶ φθορὰ τοῦ κόσμου, διεξάγονται αἰωνίως⁵².

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τὰς περὶ φθορᾶς τοῦ κόσμου ἰδέας τοῦ Ἐμπεδοκλέους δὲν προσδιορίζουσιν ἀστρολογικαὶ προϋποθέσεις, ἀλλὰ κυρίως καὶ

49. Περὶ τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ Ἡρακλείτου ὄρα: J. Burnet, Die Anfänge der griech. Philosophie, σ. 144 κ.έ., H. Meyer, μν. ἔργ. σ. 361, K. Rheinhardt, Parmenides und die Geschichte der griech. Philosophie, Bonn 1916, Stohmann, μν. ἔρ., σ. 21-24, O. Gigon, Untersuchungen zu Heraklit, 1935, σ. 43-49, Zeller, μν. ἔρ., σ. 864 κ.έ., Diels H., Heraklit von Ephesus, Berlin 1909, Th. Gomperz, Griechische Denker, 1, 54.

50. Diels, Frag. Forsokr., fr. 27:

«Ὅτως Ἀρμονίης πυκιῶνι κρύφωι ἐστήρικται
Σφαῖρος κυκλοτερῆς μονίηι περιηγεί γαίωv».

51. Diels, αὐτ. fr. 26:

«Ἐν δὲ μέρει κρατέουσι (τὰ 4 στοιχεῖα) παριπλομένοιο κύκλειο,
Καὶ φθίνει εἰς ἄλληλα καὶ αὖξεται ἐν μέρει αἰσης...
Ἄλλοτε μὲν φιλότῃι συνερχόμεv' εἰς ἓνα κόσμον,
Ἄλλοτε δ' αὖ διχ' ἕκαστα φορεύμενα Νεῖκος ἔχθει,
Εἴσοκεv ἐν συμφύvτα τὸ πᾶν ὑπένερθε γένηται».

52. Diels, fr. 26:

«Ἦι δὲ τὰδ ἀλάσσοντα διαμπερὲς οὐδαμὰ λήγει
Ταύτῃ δ' αἰὲν ἔασιν ἀκίνητοι κατὰ κύκλον».

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀναβιβάζει εἰς τέσσαρα τὰ στάδια τῆς περιοδικῆς ἀνακυκλήσεως τοῦ κόσμου. Ἐν τῷ πρώτῳ σταδίῳ ἐπικρατεῖ ἡ ἐνότης τοῦ Σφαίρου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὄλα τὰ

μόνον αἱ θεμελιώδεις περὶ κοσμογονίας μεταφυσικαὶ ἰδέαι αὐτοῦ. "Ὅθεν καὶ τὸ «μεταφυσικὸν» κοσμικὸν ἔτος τοῦ Ἐμπεδοκλέους δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ὁ ἀρχαῖος πρόδρομος τῆς περὶ ρυθμῶν φιλοσοφίας τοῦ Spencer.

στοιχεῖα συναναμείγνυνται ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Φιλίας. Ἐν τῷ δευτέρῳ, ὑπεισέρχεται ἡ ἔρις, συναποφέρουσα καὶ τὴν διάκρισιν τῶν στοιχείων, διὰ νὰ ἐπακολουθήσῃ ἐν τῷ τρίτῳ σταδίῳ ὁ πλήρης διαχωρισμὸς αὐτῶν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Νείκους. Τέλος ἐν τῷ τετάρτῳ σταδίῳ τελεῖται ἡ ἐπανενωσις τῶν στοιχείων διὰ τῆς ἀγάπης καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἡρεμίας ἐν τῷ σφαίρῳ. Βλ. Ἀριστοτέλους *Μεταφ.*, XIV, 1092β, 6 κ.έ., *Φυσικὰ* VIII, 250, 23 κ.έ., *Περὶ Οὐρανοῦ* I, 299β, 12—17, III, 300β, 29 κ.έ.—Πρβλ. καὶ Emminger. *Die vorsokratishen Philosophen nach den Berichten des Aristoteles*, Wur 3β urg, 1878, 60 κ.έ.